

Ю. В. Липський,
к. е. н., директор, ТОВ "Мінераліс Україна"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8483-5833>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.17.73

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Y. Lipskyi,
PhD in Economics, Director, Mineralis Ukraine LLC

THE ECONOMIC ESSENCE OF REPRODUCTIVE PROCESSES IN AGRICULTURE

Встановлено, що відтворювальний процес у сільському господарстві є підсистемою суспільного відтворення, яка підпорядкована дії економічних законів. Економічна сутність категорії характеризується кругообігом капіталу суспільства у вигляді руху й відновлення вартості виробництва продукції та доходу. Суспільне відтворення може бути не лише процесом, а й одночасно результатом, який характеризує досягнення визначених цілей та формування можливостей для забезпечення зростання економічної системи.

Одним із підходів до характеристики відтворювальних процесів в економіці є система національних рахунків (СНР), тобто комплекс взаємопов'язаних макроекономічних показників, стандартизованих класифікацій, які характеризують умови, процес та результати відтворення. СНР спираються на сучасні економічні теорії, які характеризуються концепцією економічного виробництва, теорією факторів виробництва, уявлення про інституціональну структуру національного господарства та інші. Зазначимо, що національне господарство це комплекс взаємопов'язаних галузей, економічне виробництво інтерпретується як виробництво економічних благ, що набувають форми продукту, так й форму послуги.

Вважаємо, що із позиції підходу до економіки як до складноорганізованої системи дослідження соціально-економічного розвитку являє собою комплексний процес пізнання двох важливих елементів: по-перше, принципів і тенденцій розвитку економіки; по-друге, збереження економічної стійкості системи. Системний підхід ґрунтується також на вивченні причинних зв'язків та закономірностей розвитку соціально-економічних процесів, результатом чого повинна стати системна теорія відтворення.

У зв'язку із цим виникає об'єктивна необхідність визначення категорії "суспільне відтворення" на основі системного підходу, що відображає сутнісні аспекти економічної реальності. Вважаємо, що суспільне відтворення доцільно розглядати як неперервне відновлення макроекономічних умов, у т.ч. виробництва, розподілу, обміну та споживання суспільного продукту, з їх кількісними та якісними параметрами, у процесі якого відбувається економіка та її структурна організація адаптується до зміни зовнішніх та внутрішніх умов середовища. Таке визначення значною мірою відповідає сучасним вимогам і тенденціям розвитку економічних систем. За такого підходу до розуміння суспільного відтворення впливають відповідні принципи його забезпечення, серед яких доцільно виділити: цілеорієнтованість, неперервність, адаптивність до змін, ефективність, динамічну рівновагу.

It was established that the reproductive process in agriculture is a subsystem of social reproduction, which is subject to the action of economic laws. The economic essence of the category is characterized by the circulation of society's capital in the form of movement and restoration of production value and income. Social reproduction can be not only a process, but also a result that characterizes the achievement of defined goals and the formation of opportunities to ensure the growth of the economic system.

One of the approaches to the characterization of reproductive processes in the economy is the system of national accounts (NAA), that is, a set of interrelated macroeconomic indicators, standardized classifications that characterize the conditions, process, and results of reproduction. SNR are based on modern economic theories, which are characterized by the concept of economic production, the theory of factors of production, the idea of the institutional structure of the national economy, and others. It should be noted that the national economy is a complex of interconnected industries, economic production is interpreted as the production of economic goods that take the form of a product and a service. We believe that from the standpoint of approaching the economy as a complex system, the study of socio-economic development is a complex process of learning two important elements: first, the principles and trends of economic development; secondly, preserving the economic stability of the system. The systemic approach is also based on the study of causal relationships and patterns of development of socio-economic processes, the result of which should be a systemic theory of reproduction.

In connection with this, there is an objective need to define the category "social reproduction" based on a systemic approach that reflects essential aspects of economic reality. We believe that social reproduction should be considered as a continuous restoration of macroeconomic conditions, including production, distribution, exchange and consumption of a social product, with their quantitative and qualitative parameters, in the process of which the economy and its structural organization adapt to changes in external and internal environmental conditions. This definition largely corresponds to modern requirements and trends in the development of economic systems. Such an approach to the understanding of social reproduction implies the corresponding principles of its provision, among which it is appropriate to highlight: goal orientation, continuity, adaptability to changes, efficiency, dynamic balance.

Ключові слова: Відтворення, соціально-економічний розвиток, сільське господарство, економічний ріст, суспільне відтворення.

Key words: reproduction, socio-economic development, agriculture, economic growth, social reproduction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відтворювальний процес у сільському господарстві є підсистемою суспільного відтворення, яка підпорядкована дії економічних законів. Економічна сутність категорії характеризується кругообігом капіталу суспільства у вигляді руху й відновлення вартості виробництва продукції та доходу. Суспільне відтворення може бути не лише процесом, а й одночасно результатом, який характеризує досягнення визначених цілей та формування можливостей для забезпечення зростання еконо-

мічної системи. Саме тому, ці поняття можливо використовувати в економічних дослідженнях як синоніми, а у межах наукового пошуку економічної сутності відтворювального процесу доцільно застосовувати діалектичний підхід до вивчення змістовних характеристик цієї категорії.

Щодо відтворювального процесу у цілому, то необхідно навести змістовні характеристики згідно з вище визначеним предметом дослідження: за структурою можна виділити взаємопов'язану єдність стадій виробництва, обміну, розподілу та споживання; за функціональними зв'язками це відтворювальний процес виробництва продукції та послуг, у якому відтворюються за-

соби і предмети праці, трудові ресурси, послуги та виробничі відносини; за видом вектора розвитку — просте, звужене та розширене. Водночас в економічній теорії на сьогодні не сформувалося однозначного розуміння змісту відтворювального процесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання відтворення й економічного росту, механізм обігу капіталу досліджували науковці різних зарубіжних шкіл: Дж. Кейнс, Ф. Кене, В. Леонтьєв, Т. Мальтус, К. Маркс, А. Маршалл, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, Ж.Б. Сей, Дж. Стігліц, Д. Хікс, М. Фрідмен, Й. Шумпетер та ін., які заклали основи категорій вартості, додаткового продукту, відтворення. Проте, зміна внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання вимагає перегляду теоретичних основ процесу відтворення в сільському господарстві.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

На основі узагальнення дослідження запропонувати рекомендації теоретичного характеру щодо функціонування процесу відтворення матеріально-технічної бази в сільському господарстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Еволюція теорії виробництва свідчить, що спочатку вона стала об'єктом уваги філософів, а потім науковці-економістів, проблемами відтворювальної динаміки займалися стародавні шумерські рахівники, які складали списки обліку та витрачання різних засобів. Саме в епоху Давнього Єгипту (XXVIII—XXII ст. до н.е.) відтворення планувалося та регулювалося на основі інструментів системи державного управління. Можливість аналізу відтворення на мікроекономічному рівні сформувалася до середини II тисячоліття завдяки виникненню принципів бухгалтерського обліку. Цей факт створив передумови для розвитку можливостей обліку відтворювальних процесів на національному рівні, спочатку у формі обліку різних дій, що мають вплив на процеси формування казни, потім — бюджету, і, насамкінець, сукупного суспільного продукту. У своїх працях ранні меркантилісти спробували оцінити торговий баланс країни, окремі елементи бюджетування процесу виробництва та чітко побудовану систему протекціонізму фрітрейдерського підприємництва.

Ранньою економічною школою вважають меркантилізм (Т. Ман, А. Монкретьєн) з його характерними рисами: сфера обігу у відтворювальному процесі є основною; накопичення грошей — єдиний результат функціонування відтворення. Однак обмежений розгляд відтворення не може задовольняти виробництво, де основним засобом виступає земля. Окрім того, вони акцентували увагу на вивченні сфери обігу, не пов'язуючи її з проблематикою сфери виробництва.

Початком розуміння процесу відтворення як об'єкта макроекономічного аналізу є практична реалізація задумів французьких реформаторів, вершиною досягнень яких визнано дослідження Ф.Кене, що втілено ним у

визнаній суспільній організації національного господарства, яка включає модель суспільного відтворення та міжгалузевий баланс. Принциповою відмінністю від інших теоретичних концепцій є соціально-класовий принцип розуміння відтворення як комплексної системи виробничих відносин: поділ суспільства на три класи (земельних власників, фермерів та "безплідних"). Він обґрунтував особливості натурального та вартісного видів сукупного суспільного продукту, розмежувавши поняття доходу та капіталу: чистий продукт (додана вартість) виробляється лише у сільському господарстві; для промисловості це сума вартостей; торговий обмін є винятково результатом вільної конкуренції.

У загальному ідеї відтворення Ф. Кене зводяться до того, що існує велике землеробство, де власники лише одержують ренту, а господарство ведуть фермери, капітал яких складається із початкових авансів (основний капітал) та щорічних авансів (оборотний капітал). Зазначимо, що дослідник аналізує просте відтворення, не розглядаючи накопичення. Джерелом чистого продукту він вважав землю та працю землевласників, а в промисловості та інших галузях надбавки до доходу не має, змінюється форма продукту. Ідеї Ф. Кене переконують про необхідність додержання певної структури економіки, всередині якої діють конкретні народногосподарські принципи [1].

Теорія класичної школи вивчала економічний ріст і розвиток, розподіл національного продукту, розглядала умови споживання при обмежених ресурсах, досліджувала конкурентні стимули вільної конкуренції, економіку вільного підприємництва, робила наголос на накопиченні капіталу, розширенні ринків і поділі праці.

Так, у період домінування ідей А. Сміта базис диференціації макроелементів моделі Ф. Кене було перенесено на бюджетно-фіскальний принцип, у межах якого виділялися вже не класи, а види платників податку: власники землі, капіталісти, наймана праця. Помітне місце у відтворювальному процесі А. Сміт відводив питанням вартості. Він вважав, що база ціни — це мінова вартість. Праця є реальним вимірником мінової вартості, а вартість товару — це безумовна властивість речі, яка у неї від природи.

Економічний ріст, на думку А. Сміта, є прямим наслідком використання капіталу, тому капітал є речовим фактором виробництва, сумою засобів виробництва. Поділяючи капітал на основний та оборотний, економіст підкреслював, що обидва приносять прибуток: основний — у сфері виробництва, оборотний — у сфері обігу. Прибуток є результатом неоплаченої праці, який присвоює капіталіст, а рента — результат утримання із продукту праці працівника, який присвоюється землевласниками. Вона є і результатом дії природних факторів, і результатом монополії на сільськогосподарську продукцію [2].

Отже, у теорії А. Сміта відтворення в цілому отожднювалося із вартістю сукупного продукту, сумою доходів у суспільстві, при цьому вважалося, що весь вироблений продукт спрямовується на споживання. У результаті понятійний економічний апарат було доповнено категоріями національного продукту та національного доходу, які стали основними у теорії відтворення.

Доповнюючи теорію А. Сміта, Д. Рікардо вперше визначив ренту як додатковий прибуток на вкладений капітал та характеризував її як утримання із продукту праці, як частину створеної працівником праці у сільському господарстві вартості [3]. При цьому автор виділив диференціальну ренту, яка пов'язана із різною родючістю земель, відповідно до дії закону спадної родючості ґрунту. Основним його досягненням необхідно вважати обґрунтування прибутку як праці найманого працівника, який є джерелом частини ціни товару. Саме цим трактуванням Д. Рікардо наблизився до розуміння закону доданої вартості, який розглядає прибуток як неоплачену частину новоствореної вартості, яка присвоюється капіталістом.

Одним із видатних попередників класичної школи буржуазної політекономії, яка заклала основи теорії відтворення, був англійський економіст В. Петті. У "Трактаті про податки та збори" [4] він висунув вперше припущення про трудову теорію вартості, згідно з якою ціна товару визначається затратами праці на його виробництво. Дослідник був першим, хто подавав економічні явища не лише у вигляді словесних визначень, але і формі цифр; був одним із засновників практичного використання теоретичних понять для характеристики процесів, що відбуваються в економіці.

У подальшому на розвиток теорії відтворення певний вплив мали погляди Ж.Б. Сея, Ф. Бастіа, Т. Мальтуса, А. Мюллера, Ф. Ліста та інших теоретиків. Так, Ф. Лист висуває на передній план теорію послуг і теорію "економічних гармоній". У теорії обміном послугами першорядне значення надається виробництву, в результаті чого, на думку Ф. Бастіа, народжується корисність, яка є певною частиною сукупного продукту у вигляді послуг або товару. Працівник створює корисність, що втілена у кінцевому продукті. Ринкова економіка в його теорії подана як царство свободи та гармонії, оскільки усі її члени надають один одному допомогу для досягнення загальної мети [5].

Водночас у своїй теорії вартості Т. Мальтус спирався на ідеї А. Сміта, розглядає вартість як результат сумування витрат прибутку та виробництва, причому прибуток він трактував як частину витрат виробництва. У системі Ф. Ліста знайшли відображення ідеї, яким повинні слідувати нації для досягнення економічного прогресу. Введений німецькими економістами історичний метод можна охарактеризувати як процес розвитку суспільства у вигляді кількісних змін.

Прибічники утопічного соціалізму К.А. Сен Симон, Ш. Фур'є, Р. Оуен в економічному аналізі на перше місце вивели дослідження щодо створення великого суспільного виробництва, яке використовує новітні досягнення техніки та науки. Вони розробили принцип розподілу "за здібностями", розглядаючи суспільство як систему відносин, які забезпечують безмежне збільшення продуктивних сил, зазначали про нівелювання різниці між розумовою та фізичною працею, планування виробництва, перетворення держави в орган управління виробництвом.

Найбільш цінними ідеями теорію відтворення доповнив французький економіст Ж.Б. Сей, який обґрунтував нове положення про те, що у виробництві створюється корисність, яка визначає цінність речі. У створенні

корисності беруть участь три самостійні фактори — праця, земля, капітал, без яких не можна вести виробництво. За розробленою формулою Ж.Б. Сей встановив за кожним фактором свою частку сукупного суспільного продукту: за землею — ренту, за капіталом — прибуток, за працею — заробітну плату. Отже, саме завдяки цим положенням зародилася теорія трьох факторів виробництва.

На думку автора, ринкові сили виключають можливість економічних криз, загального перевиробництва товарів [6]. Ця теза більш відома як закон ринку Сея. Ці положення, розглянуті ним щодо відтворення індивідуального капіталу, були активно використані неокласиками, які простежуються у принципах ринкової рівноваги та елементах загальної теорії відтворення.

На основі класичної теорії Дж. Кейнс пропонує своє бачення відтворювальної динаміки, яка характеризується наступним: до складу сукупного суспільного продукту він вводить вартість спожитого основного капіталу (за Кейнсом — амортизація) та оборотного (сировина, матеріали, паливо) капіталу; з одного боку, національний дохід подається як сума факторних витрат і доходів бізнесу, а з іншого — як сума витрат на споживання та інвестицій; формування і розподіл доходу пов'язується із процесом створення та використання предметів споживання та інвестиційних товарів; у відтворювальний процес включаються психологічні фактори — середня та гранична схильність до споживання та збереження; виникнення економічних криз пов'язується із відставанням платоспроможного попиту від обсягів виробництва, яке є рівнозначним щодо споживчого та інвестиційного попиту; запропоновано ідею використання державних регуляторів в управлінні економікою.

Отже, характерними особливостями теорії відтворення Дж. М. Кейнса є те, що для підвищення зайнятості та економічного росту необхідне державне регулювання. Окрім того, важливим є вплив таких чинників: державне стимулювання споживчого попиту на інвестиційні товари та нові інвестиції; психологічна поведінка населення, яка визначає характеристики економічних відносин у відтворювальному процесі. Автор пропонує використовувати як державні регулятори відповідну систему податків, бюджетування, регулювання норми процента та інші інструменти фінансово-кредитної та бюджетно-податкової політики. Водночас механізму ринкового ціноутворення не характерна гнучкість, зокрема, заробітної плати, зниження якої зумовлює зменшення попиту на товарних ринках, унаслідок чого знижуються стимули для розширення обсягів виробництва і зайнятості. [7].

Видатний економіст М. Туган-Барановський розширив абстрактну теорію К. Маркса логічними схемами відтворення суспільного продукту, уточнив конкретні форми накопичення, перетворення грошового капіталу в продуктивний. Він розглядав три складові виробництва: виробництво засобів виробництва, виробництво предметів споживання для працівників та виробництво предметів споживання для капіталістів. Це дало змогу вченому обґрунтувати висновок про те, що зниження споживання працівників не є перешкодою для здійснення товарного обміну, оскільки ринок від цього не зменшує свій обсяг, лише змінюється характер суспільного

попиту, попит на предмети споживання заміщується попитом на засоби виробництва [8].

З розвитком виробництва характер і рівень розвитку виробничих відносин поступово починає не відповідати стану розвитку продуктивних сил. Необхідність збереження суспільного виробництва зумовлює пошук способів досягнення рівноваги. Економіст М. Кондратьєв у 20-х роках ХХ ст. шляхом емпіричних досліджень виявив циклічність цих змін [9]. У довгостроковій динаміці економічних показників спостерігається певна регулярність, при цьому "довгі цикли" мають макроекономічний характер, стосуються процесів розвитку не окремої країни, а характеризують синхронні коливання в економічному розвитку провідних світових держав. Це підтверджує висновок, що національні економіки розвиваються не ізольовано, а в єдиній системі світогосподарських зв'язків, процесів і тенденцій.

У посткейнсіанський період розвитку теорії відтворення дослідження набули міждисциплінарного характеру. Розроблена В. Леонтьєвим модель міжгалузевого балансу характеризує міжгалузеві виробничі взаємозв'язки національної економіки — між випуском продукції в одній галузі та затратами для забезпечення цього випуску в усіх інших. Простежується певна схема зв'язків: проміжне споживання та система виробничих зв'язків; структура кінцевого використання сукупного суспільного продукту; вартісна структура сукупного обсягу виробництва; перерозподіл національного доходу.

Отже, одним із підходів до характеристики відтворювальних процесів в економіці є система національних рахунків (СНР), тобто комплекс взаємопов'язаних макроекономічних показників, стандартизованих класифікацій, які характеризують умови, процес та результати відтворення. СНР спираються на сучасні економічні теорії, які характеризуються концепцією економічного виробництва, теорією факторів виробництва, уявлення про інституціональну структуру національного господарства та інші. Зазначимо, що національне господарство це комплекс взаємопов'язаних галузей, економічне виробництво інтерпретується як виробництво економічних благ, що набувають форми продукту, так й форми послуги.

Помітну роль у розвитку теорії відтворення набули розробки Й. Шумпетера, який зробив спробу поєднати як елементи інституціоналізму, так і позиції неокласичного напрямку. Так, у праці "Теорія економічного розвитку" він запропонував таку модель відтворення, яка забезпечує економічний розвиток за рахунок ендогенних факторів, де важлива роль відводиться технічному прогресу.

У теорії суспільного відтворення Й. Шумпетер розглядав економіку як специфічну систему комбінацій, де кожна із них є індивідуальним способом поєднання продуктивних сил, за допомогою чого створюється деякий одиничний продукт. Численні одиничні комбінації дослідник поділив на дві групи: нові та традиційні (старі). Важливою особливістю становлення кожної нової комбінації є те, що вона повинна взяти необхідні їй засоби із якоїсь старої комбінації. Зазначимо, що з-поміж нових комбінацій факторів виробництва автор виділяв: створення нового продукту, використання нової техно-

логії, використання нової організації виробництва, пошук нових ринків збуту та джерел сировини, які отримали назву "нововведення" [10].

За Шумпетером виробництво не може функціонувати без постійних революційних змін у техніці та технології, освоєнні нових ринків, реорганізації ринкових структур. Такі постійні інновації, що здійснюються у виробничому процесі, є джерелом прибутку, який не можна одержати у ситуації простого відтворення. Прибуток можливий тоді, коли економіка знаходиться у постійному русі, у процесі динамічного розвитку ринкових структур. Отже, інновації відіграють важливу роль у процесі економічного розвитку та реалізації механізму суспільного відтворення. Більше того, для становлення розширеного відтворення й реалізації конкурентоспроможного типу розвитку економіки інновації є невід'ємним елементом і в цьому зв'язку повинні бути покладені в основу формування розширеного типу відтворення.

Отже, сутність концепції відтворення Шумпетера полягає у тому, що економічний розвиток відбувається за рахунок не лише збільшення національних запасів, засобів виробництва, але й перерозподілу засобів виробництва, які належать старим комбінаціям, на користь нових, що визначає динамічні зміни в економіці. За теорією Шумпетера, інновації відіграють важливу роль у процесі економічного розвитку та реалізації механізму суспільного відтворення. Водночас у неокласичному синтезі провідне місце в аналізі відтворювальної динаміки посів симбіоз неокласики та кейнсіанства. Теорія відтворення набула таких характеристик: понятійний апарат теорії граничної корисності та математичне обґрунтування економічної динаміки; деякі апріорні постулати: домінування вільної конкуренції, рівновага ринків, їх збалансованість, вплив держави та інших суспільних інститутів на попит і пропозицію; уточнення кейнсіанської теорії в частині відповідності попиту та інвестицій, тоді як у Кейнса попит є меншим інвестицій; уточнення теорії кейнсіанської теорії щодо рівності попиту та інвестицій; розвиток теорії "вбудованих стабілізаторів" у напрямі заходів антикризової політики: збільшення податків, скорочення державних витрат, обмеження грошової маси, зниження банківського процента і т.д.; доповнення принципу мультиплікатора механізмом акселерації; обґрунтування показника валового внутрішнього продукту; емпіричне підтвердження теорії відтворення [11].

Ідеї неокласичного синтезу були використані у практиці багатьох країн світу з метою регулювання відтворювальної динаміки та структурування народногосподарських пропорцій, а економічна наука одержала чіткий категоріальний апарат: національне багатство, сукупний суспільний продукт, національний дохід.

Вивчення екзогенних та ендогенних причин циклічності відтворення характерним є для грошової теорії циклу. Так, Дж. Р. Хікс розробив модель послідовних рівноважних станів. Основою рівноваги, паритету інтересів суб'єктів відтворення є ціни. Умова стабільності полягає у тому, що підвищення ціни стимулює товаровиробників, а її зниження — навпаки. Науковцем було зроблено висновок про неможливість досягнення економічною системою стабільності [12]. Державне регу-

лювання економіки призводить згідно з авторською концепцією до росту державних витрат і зумовлює цим хаотичні зміни грошової маси. Отже, функції держави в монетаризмі (Л. Мізес, А. Маршалл, М. Фрідмен, В. Ойкен) полягали у зниженні бюджетних інвестицій, секвеструванні державних інвестицій із невиробничого сектору на виробничий, збільшені цін на продукцію та послуги державного сектору, обмеженні росту заробітної плати за рахунок звуження споживчого попиту, жорсткій грошово-кредитній політиці.

Водночас економічний неоконсерватизм включає економічні теорії, орієнтовані на обмеження регульовального впливу держави на функціонування й розвиток економіки та розширення сфери дії ринкових мотивів, стимулів і регуляторів. Теоретичну основу неоконсерватизму становлять неокласичні та неоліберальні економічні концепції. До їх складу входять монетаризм, теорія пропозиції (А. Лаффер, Дж. Гілдер, І. Крістол), теорія регулювання (Дж. Стігліц, С. Пельцман, Г. Демзац), теорія державного вибору (Дж. Бюкенен). Неоконсерватори помітили нові глобальні тенденції в розвитку великомасштабного виробництва на сучасному етапі розгортання НТР, інтернаціоналізації господарського життя, які потребують забезпечення максимально можливої ініціативи, що зумовлено особливостями інноваційних процесів. Пошуки та впровадження інновацій у виробництво і споживання завжди пов'язані з невизначеністю, ризиком, відсутністю абсолютної гарантії успіху, непродуктивними витратами. Саме тому необхідне оптимальне співвідношення централізованих і децентралізованих рішень, яке має забезпечити максимально можливу швидкість оновлення економічної системи.

Концепція монетаризму і теорії "економіки пропозиції" були покладені в основу неоконсервативної економічної політики, яку проводили Р. Рейган і М. Тетчер у 80-х рр. XX ст. Однак неоконсервативна модель державного регулювання економіки, яка була розрахована на досконалу конкуренцію, виявилась неспроможною вирішити складні соціально-економічні завдання ринку, що й пояснює відсутність її практичного використання. Теорія раціональних очікувань дістала поширення із середини 70-х рр., коли в економіці були високі рівні інфляції й безробіття, стагфляція. Ця теорія виходить з того, що всі ринки є рівноважними і ціни швидко пристосовуються до нових ситуацій, зарплата і ціни можуть як підвищуватись, так і знижуватись. Ринкові суб'єкти поведуться раціонально, в очікуванні зростання цін підвищується сукупний попит, стимулюючи нове зростання цін, що зводить ефективність стабілізаційної політики держави до нуля.

Зазначимо, що у наукових працях сучасних економістів можна помітити наявність прихованих синонімів у дефініції категорії відтворення, хоча між ними існують певні відмінності. Відомо, що відтворення широко використовується в економічній теорії, але менш поширені в економіці. В останній, як правило, використовується "економічний ріст". Так, подібний синонім зустрічається у праці І.В. Свиноус, який зазначає, що розширене відтворення, або економічний ріст сукупного суспільного продукту буває двох типів: екстенсивний та інтенсивний [13]. Однак економічний ріст характеризує розвиток виробництва на рівні макроекономіки, в ос-

новному із кількісного боку: збільшення таких показників, як валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний дохід, темпи їх росту та приросту. Якісна характеристика економічного росту пов'язана із величиною зазначених макроекономічних показників, як припадають на одну особу, а також зі структурою їх використання (доходи, витрати). Економічний ріст, який характеризується обсягами виробництва товарів і послуг, є важливим показником відтворення. Однак йому належить не лише спожиті блага та послуги, але й населення, трудові ресурси, здатність до праці, а також система соціально-економічних відносин, у межах якого здійснюється розвиток. Важливим елементом суспільного відтворення є відновлення середовища життя людини, отже, категорія "відтворення" — ширше поняття, ніж "економічний ріст", а його використання виправдано складністю соціально-економічних процесів у масштабах макроекономіки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Із позиції підходу до економіки як до складноорганізованої системи дослідження соціально-економічного розвитку являє собою комплексний процес пізнання двох важливих елементів: по-перше, принципів і тенденцій розвитку економіки; по-друге, збереження економічної стійкості системи. Системний підхід ґрунтується також на вивченні причинних зв'язків та закономірностей розвитку соціально-економічних процесів, результатом чого повинна стати системна теорія відтворення.

У зв'язку із цим виникає об'єктивна необхідність визначення категорії "суспільне відтворення" на основі системного підходу, що відображає сутнісні аспекти економічної реальності. Вважаємо, що суспільне відтворення доцільно розглядати як неперервне відновлення макроекономічних умов, у т.ч. виробництва, розподілу, обміну та споживання суспільного продукту, з їх кількісними та якісними параметрами, у процесі якого відбувається економіка та її структурна організація адаптується до зміни зовнішніх та внутрішніх умов середовища. Таке визначення значною мірою відповідає сучасним вимогам і тенденціям розвитку економічних систем. За такого підходу до розуміння суспільного відтворення впливають відповідні принципи його забезпечення, серед яких доцільно виділити: цілеорієнтованість, неперервність, адаптивність до змін, ефективність, динамічну рівновагу.

Література:

1. Степаненко С. В. Використання та відтворення ресурсного потенціалу аграрного бізнесу за умов інклюзивної економіки. Науковий погляд: економіка та управління. 2023. № 2. С. 22—27.
2. Кічурчак М. В. Теоретико-методологічні засади впливу сектору інформаційно-комунікаційних технологій на відтворення суспільних благ у національній економіці. Економічний простір. 2021. № 175. С. 7—12.
3. Васюник Т. І. Аналіз інвестиційного забезпечення відтворення основного капіталу. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2017. Вип. 22 (1). С. 46—49.

4. Бобровська О. Ю. Механізм відтворення технічних ресурсів підприємств у процесі їх функціонування. Науковий погляд: економіка та управління. 2021. № 4. С. 35—41.

5. Молнар О. С., Лук'янчук О. В., Попович В. І. Методичні підходи до оцінки відтворення та ефективності використання ресурсного потенціалу. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 5. С. 69—73.

6. Задоя А. О., Холод С. Б. Екстенсивне та інтенсивне відтворення: співвідношення факторів економічного зростання. Нобелівський вісник. 2021. № 1. С. 35—43.

7. Остапенко С. О. Роль держави у процесі відтворення потенціалу сільського господарства України. Економіка та держава. 2021. № 11. С. 131—136.

8. Городянська Л. В. Відтворення економічних ресурсів: інноваційний аспект. Вісник економічної науки України. 2021. № 1. С. 99—105.

9. Свиноус Н. І. Управління інвестиційними процесами відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Економіка та управління АПК. 2021. № 1. С. 166—178.

10. Могилова М. М. Трансформації інституційного середовища відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств в Україні. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2016. № 1. С. 231—240.

11. Стахурська С. А., Ткачук С. В., Стахурський В. О. Становлення теорій відтворення та розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 7—8. С. 47—53.

12. Гринчук Ю. С. Формування організаційно-економічного механізму відтворення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Економічний аналіз. 2015. Т. 21, № 2. С. 245—250.

13. Свиноус І. В., Качан Д. А. Теоретичні засади відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2018. № 13. С. 28—34.

References:

1. Stepanenko, S.V. (2023), "Use and reproduction of the resource potential of agrarian business under the conditions of an inclusive economy", *Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 2, pp. 22—27.

2. Kichurchak, M.V. (2021), "Theoretical and methodological foundations of the influence of the information and communication technology sector on the reproduction of public goods in the national economy", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 175, pp. 7—12.

3. Vasiunyk, T.I. (2017), "Analysis of investment support for the reproduction of fixed capital", *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 22 (1), pp. 46—49.

4. Bobrovs'ka, O.Yu. (2021), "The mechanism of reproduction of technical resources of enterprises in the process of their functioning", *Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 4, vol. 35—41.

5. Molnar, O.S. Luk'ianchuk, O.V. and Popovych, V.I. (2022), "Methodical approaches to assessment of reproduction and efficiency of resource potential use", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 5, pp. 69—73.

6. Zadoia, A.O. and Kholod, S.B. (2021), "Extensive and intensive reproduction: the relationship between the factors of economic growth", *Nobelivs'kyj visnyk*, vol. 1, pp. 35—43.

7. Ostapenko, S. (2021), "The role of the government in the resumption process of the ukrainian agriculture potential", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 131—136.

8. Horodians'ka, L.V. (2021), "Reproduction of economic resources: innovative aspect", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 1, pp. 99—105.

9. Svyynous, N.I. (2021), "Management of investment processes of reproduction of resource potential of agricultural enterprises", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, vol. 1, pp. 166—178.

10. Mohylova, M.M. (2016), "Transformations of the institutional environment of reproduction of the main assets of agricultural enterprises in Ukraine", *Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 231—240.

11. Stakhurs'ka, S.A. Tkachuk, S.V. and Stakhurs'kyj, V.O. (2020), "Formation of theories of reproduction and development", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 7—8, pp. 47—53.

12. Hrynychuk, Yu.S. (2015), "Formation of an organizational and economic mechanism for reproduction of the production and resource potential of agricultural enterprises", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 21, no. 2, pp. 245—250.

13. Svyynous, I. and Kachan, D. (2018), "Theory of reproduction of material and technical base of agricultural enterprises", *Agrosvit*, vol. 13, pp. 28—34.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663